

נס חנוכה, ז' ימים או ח' ימים?

מפורסמת בין לומדי תורה קושיית ר' יוסף קארו ("בית יוסף", סימן תר"ע) מפני מה אנו עושים זכר לנס חנוכה שמונה ימים? והרי בגמר המלחמה מצאו במקדש רק פך אחד שמן, ולא היה בו אלא להדליק ממנו ליום אחד וממנו הדליקו שמונה ימים. ובכן תוספת האור על ידי נס היה רק שבעה ימים הנוספים בלבד, כי יום הראשון היה דולק על פי הטבע. הרבה תירוצים נאמרו על שאלה זאת. אפשר כי חילקו את השמן לשמונה שמיניות מהפך, ולכן גם ביום הראשון היה נס. ויש אומרים כי לא ידעו מראש שיארך שמונה ימים, אלא ביום הראשון נחסר מכמות השמן שמינית. ועוד תירוצים רבים (עיין "מועדים בהלכה" של רש"י זווין, עמ' קנ"ז-קנ"ח).

אבל התשובה הפשוטה ביותר היא זאת של "פרי חדש" (סימן תר"ע) כי נר ליל ראשון הוא לא מפני נס הנרות אלא זכר לנס המלחמה, כי נחו מהמלחמה ביום כ"ה כסלו. כן כתב גם כן "חיי אדם" (כלל קנ"ד, סוף סעיף א') כי חגיגת יום הראשון הוא מפני שנחו בו מאויביהם. ובאמת יש כאן תופעה תמוהה. בגמרא (שבת כא ע"ב) הדגישו חז"ל את עניין נס השמן, ולא הזכירו את המלחמה. אבל בנוסח "על הנסים" שתיקנו לנו לומר בסוף תפילת עמידה, הדגישו את עניין המלחמה "מסרת גיבורים ביד חלשים, ורבים ביד מעטים וכו' ולך עשית שם גדול וקדוש בעולמך ולעמך ישראל עשית תשועה גדולה וכו'". נס פך השמן שדלק שמונה ימים איננו מוזכר בנוסח זה כלל. ובכן, מה הוא העיקר ההודיה? על נס השמן או על נס המלחמה?

עונה על כך מהר"ל ("חידושי אגדות" חלק א', עמ' ד', והמקור המדויק בנוסח מהדורת מכון "תורה שלמה", שנת תשי"ט): "ואם תאמר וכי בשביל שנעשה להם נס בהדלקה, ולא היה זה (רק) [כי אם] לעשות מצוה הדלקה, היו קובעים חנוכה? וכל נס שחייב להודות ולהלל הוא בשביל הצלתו, ולא בשביל שנעשה לו נס [כדי] לעשות המצוה. וראיה, כי ב'על הנסים' לא הזכירו הנס של הנרות כלל. ויש לומר שעיקר מה שקבעו ימי חנוכה [הוא] בשביל מה שנצחו את היוונים. רק שלא יהיה (נראה) [הערת המעתיק: מתפרסם] שהיה [ה]נצחון ע"י נס שהשי"ע עשה זה, ולא מכוחם וגבורתם, ולפיכך נעשה הנס ע"י נרות המנורה, [כדי] שידעו שהכל היה בנס, המלחמה גם כן". עד כאן לשונו לענייננו.

ברור מדבריו כי לא רק הדלקת נר ראשון הוא מפני המלחמה [כדעת "פרי חדש" ו"חיי אדם"] ונצחנו בסיום הקרבות ביום הראשון, אלא לדעת מהר"ל גם בשאר שמונת הימים צריכים אנו לזכור כי העיקר היה נס המלחמה. ונחקור מה המיוחד במלחמה זו שלא כשאר מלחמות שנלחמו ישראל בימי דבורה, גדעון ושאר שופטי ישראל? כמה תשובות בדבר. נביא כאן יסוד גדול מדברי הגאון הרב יצחק הוטנר

בספרו "פחד יצחק" (חנוכה). מפורסם באומה כי סבלנו ארבע גליות (ויקרא רבה, סוף פרשה י"ג) בבל, פרס, יון ורומי. אבל כלום "גלות יון" היתה גלות? הרי לא גלינו ממקומנו ומארצנו אז? אלא בגלות ההיא באו "גייס חמישי", כלומר המתיוונים, ורצו להנחיל בנו תרבות נכריה. בזה כמעט ביטלו ייחודה של ארץ הקודש. כלשונו: "לחץ חכמתה ודיעותיה של יון, בידה ליצור מצב של 'ארץ לא להם' בתוך ארץ ישראל עצמה. כי יון היא מלכות השואפת ליצור מצב של מומרות בישראל. על כן שלטונה מחדש [ד' מנוקדת צירי] פנים של פיזור וגלות גם בתוך הגבולין של הארץ עצמה. וכו' עומק התהום מפריד בין מדת הנכריות של בן הבאה מפאת שגלה מבית אביו למרחקים, ובין הנכריות של בן המסתובב בחצרות אביו, ומכל מקום הכל זר אצלו, מפני ששכח שמו ושם אביו" (שם, עמ' קכ"א).

בלשון חריפה כותב הרב הוטנר (שם, עמ' מ"ו) כי יחודה של גלות יון היא במה שאנו ניזוקים ממציות המתיוונים בעמנו. "בגלות בבל אין אנו מתבבלים, ולא בגלות אשור מתאשרים. ורק בגלות בבל יש לנו עסק גם עם יוונים וגם עם [יהודים] מתיוונים. זו קיום התוכחה [כ' מנוקדת קמץ] 'ורדו בכם שונאיכם' (ויקרא כו, יז) ואמרו חכמים (רש"י מביא מתורת כהנים, בחוקותי) 'הריני מעמיד שונאים מכם ובכם'. ופירש שם ר"ש משאנן (בהערותיו תורת כהנים) "כגון בדורו של שמד". והוסיף הגר"י הוטנר: "ענינם של המתיוונים הוא קיום התוכחה, [אלו] אשר מהלכם הוא 'ככל הגוים בית ישראל' (שם, עמ' נד) עכ"ל. ב"אוצרות התורה" (סוף פ' בחוקותי) מובא כי "בכם שונאיכם", חסר ו' כמו הכתיב במקרא, ובלי חשבון ט' אותיותיו הוא בגימטרייה "ערב רב".

ובכן ודאי כי יש שוני וייחודיות במלחמת החשמונאים, מה שלא היה לנו בשום מלחמה אחרת שהיתה לעם ישראל נגד שונאיו. היינו צריכים להילחם בשתי חזיתות, מלחמה פיזית ומלחמה רעיונית; או תאמר מלחמה כלפי חוץ [הנכרים ממש] וכלפי פנים [המנוכרים בלבבם ובדעותיהם. כדברי רש"י על שמות י"ב, מ"ג: "שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים"].

הבה נעיין בדבריו הנפלאים של מהר"ל מה צריך להיות היחס בינינו לבין האומות. הם משולים למים ואנו לאש. וכה דבריו: "האומות נקראו מים בכל מקום, כדכתיב 'ימשני ממים רבים, יצילני מאויבי עז' (תהלים י"ח, י"ח-י"ט) 'והצילני ממים רבים מיד בני נכר' (שם קמ"ד, ז) וכו'. ונמשלו ישראל לאש כמ"ש במסכת ביצה (כה ע"ב) 'מימינו אש דת למו'. ואין לך שני הפכים יותר מאש ומים. ואם נתערבו יחד, המים מכבים את האש. ואם האש עומד רחוק מהמים ונבדל ממנו, אז האש מכלה ומייבש המים. ואלו דברים ברורים. והם סגולת ישראל באמת. כי אם מתערבים ומתחברים לגוים, אז המים שהם הגוים גוברים עלינו לגמרי, כמו שגוברים המים על האש. ואם נבדל האש מן המים, הרי האש בכוחו מבטל המים עד שאינם נמצאים. כך אם ישראל נבדלים מן האומות ועומדים בפני עצמם, הרי הם גוברים על מים רבים" ("נצח ישראל", פרק כה, עמ' קכ"ח).

וכך לשון הרב אברהם קוק: "הדבר ידוע שהתחלקות מפלגות (כלומר "קבוצות", לאו דוקא פוליטיות) בעם גדול, הוא דבר המועיל לשכלולו של העם כשהולכות בנתיב הצדק, כמו מפלגת חכמים, חסידים, אומנים, איכרים וכו'. אמנם כל זה אינו מדובר כי אם בשיטות ומפלגות כאלה שאינם נוגעים בחיי העם להורסו. אבל הכיתות הרעות העומדות בישראל לפעמים להרוס תורה ומצוות, שהם בית חייהם של ישראל, הם אינם נולדים מטבע הרוח הכללי של העם, כמו שאר כיתות ומפלגות המועילות לשכלול והתפתחות. כי הכיתות הנוגעות בחייהם של ישראל, לשום [להשים] איבה בין ישראל לאביהם שבשמים, לבטל אחדותם של ישראל וקדושתן ע"י מרידה בתורה בכלל, להספיק בילדי ניכר ודעות רעות וזרות שהם כרקב לישראל, הם אינם פורחים מרוח העם הפנימי האמיתי כשאר מפלגות מועילות. ואין בכח כנסת ישראל כלל להוליד גידולים רעים ומאררים כאלה, רק מכח משחית חיצוני נולדו [הערת המעתיק: כלומר ניתוספו בעם, ואינם מצאצאי אברהם יצחק ויעקב]. על כן לא יתדבקו בישראל להיות עצם מעצמי האומה, כי אם בהכנס להם מפלגה ושיטה, כיתה מסוימת, יתפרדו מעל אהלי יעקב ויטמעו בין העמים, כי לא לה' המה. וכדברי חז"ל על כיו"ב 'הני מערב רב באו' ("עין איה", ברכות, פרק א פסקא קכד. ועיי"ש פסקא ט' כי לפני הגאולה העתידה, אלו יעזבו את ישראל. וכן דבריו ב"עין איה" על שבת, פרק ב פסקא פ).

הרי מדבריו דימוי גמור לכוחות שליליים בימינו המשפיעים על עמנו להתדמות לארצות חייהם של האומות, לבין המתיוונים שהיו ימי קדם; ועל ניצחוננו נגדם אנו חוגגים ימי החנוכה. וזה מפורש בהודיה של "על הנסים" [להלן בנוסח המדויק של הרמב"ם, סוף ספר אהבה, לפי כת"י אוקספורד, במהד' הגר"י קאפח, עמ' תשי"ט] "כשעמדה מלכות יון הרשעה על עמך בית ישראל לבטלם מתורתך ולהעבירם מחוקי רצונך וכו' נקמת את נקמתם ומסרת גיבורים ביד חלשים, ורבים ביד מעטים, וטמאים ביד טהורים, ורשעים ביד צדיקים, ופושעים ביד עושי תורתך. ועשית לך שם גדול בעולמך, ולעמך ישראל עשית פלא ונסים". עד כאן לשונו לענייננו.

ראשית דבר יש לשים לב שלא מוזכר כאן כלל נס המנורה, שהשמן דלק שמונה ימים. במלחמה שהוזכרה כאן הזכיר שבח איכות (גיבורים) וכמות (רבים) ואחר כך שלוש קבוצות. הגוים שנקראו "טמאים" ("לא יוסיף יבא בך עוד ערל וטמא", ישעיה נב, א; וכן מה שחז"ל ייחסו לאברהם ותרח "מי יתן טהור מטמא, לא אחד?", איוב יד, ד, במדבר רבה יט, א); ואח"כ קבוצה של "רשעים" וקבוצה של "פושעים". ע"פ חז"ל (יומא לו ע"ב) בשתיים אלו יש ההבדל בין החוטא במזיד מחמת תאבון, לעושה במרד כדי להכעיס. הרי ברור שמדובר במתיוונים ע"פ שיטה מודעת מצדם.

וכבר ניבא לנו זכריה (י"ד, ב') כי בסוף הימים יבואו הרבה מאומות העולם לכבוש את ירושלים מידינו. באותו זמן יצטרפו כמה מהיהודים לצבאות האויב (זכריה י"ב, ב'). עיין שם רש"י ור"א אבן עזרא ורד"ק, ורש"י על זכריה י"ג, ט'). במדרש (שיר השירים רבה, ב',

"דומה דודי לצבי" לימדו כי גם בצרותיהם של ישראל בעת הגאולה העתידה, רוב ישראל מאמין במשיח. אבל "וכל שאינו מאמין לו והולך לאומות העולם, בסוף הם הורגים אותו". כלומר אותם המועטים משתפי פעולה עם האומות (כמו שיש גם בימינו) יהיה להם סוף מר.

סיכום דברינו הוא כי עיקר שמחת חנוכה, ההלל וההודאה, הוא מפני ניצחון המלחמה. אבל מהר"ל מסביר שכדי שלא נטעה לחשוב כי "כוחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה", בא נס שמן המנורה. הייחודיות של "חנוכה" מול שאר חגי ישראל היא כי בימים ההם היו לנו המתבוללים באומות, המטיפים לתרבות נוכריה והמחלישים את אחיזתנו בתורת ישראל. אי אפשר לדעת כמה מישראל הצטרפו בפועל למחנה הצבאי של האויב, אבל הרבה מהם פעלו בקרב ישראל כ"גייס חמישי" המחלישים את איתנות יכולתנו להתמודד, ובשם תרבות נוכריה וערכים "הומאניים" הרפו את ידינו, עד שנשאר רק קומץ קטן מהעם שיוכלו ליזום פעולה (כאמור, "רבים ביד מעטים"). אבל שאר העם עמדו אין אונים, מופחדים ומבולבלים.

אבל כמו "בימים ההם בזמן הזה" נתעורר נא כדי להתעודד ולחזור לתורת ישראל, "תורת ישראל סבא". "וגם נצח ישראל לא ישקר ולא יינחם, כי לא אדם הוא להנחם" (שמואל-א ט"ו, כ"ט).